

Amikor kinyílik a palack

Első találkozásom a forradalommal a Petőfi téren volt. Késve érkeztem ki a tüntetésre, mert a gyülekezési tilalom elrendelése után azt hittem, hogy a nap szorongva várt eseménye mégiscsak elmarad. De voltaképpen nem késtem le semmiről. Minthogy az érdeklődők hullámokban lepték el a teret, a szobortalpazatról folytatólagosan ismertették az ifjúság és az Írószövetség pontjait. Ezeket egyébként már ismertem, mert délelőtt a város különböző pontjain is kiszögezték.

Valami meghatározhatatlan, különös érzést ébresztett az emberben ez az első, ez az induló gyűlés. Az egyetemisták rendszerben felvonuló tömött sorai egy kicsit a márciusi ünnepélyeket idézték, amelyekről háború előtt és után bánatosan ugyanazzal az érzéssel szoktak meg távozni: Hamis az egész... Külsőség... Hol vannak azok a régi márciusi ifjak... – Ezúttal azonban a játék jobban hasonlított az eredetire. A gyűlést nem engedélyezték – és mégis itt vagyunk. A jelszavak sem hivatalosak, tartalmuk megannyi kihívás: Nagy Imrét a kormány élére, felülvizsgálni az orosz csapatok ittartózkodását, demokrácia, a többpártrendszer és az alkotmányosság alapján. Igaz, hogy évek óta titokban mindenki ezt gondolja. De kimondani, kiírni, kikiáltani így... Szívdobogásom volt. S azt hiszem, nemcsak nekem.

Amikor aztán a tömeggel együtt sodródtam át a hídon Buda felé, a Bem szoborhoz, már éreztem, hogy ez a nap valami újat, valami nem reméltet hoz. De legalábbis lezár valami régit. Már az a gondolat is izgató volt, hogy csak így tüntet a „nép”, tüntet saját feje szerint, senki által nem igazgatva. „Nép”, hogy e szót nem a költők találták ki, hogy ez a fogalom létezik, ezen a napon

értettem meg először életemben. De amikor a budai rakparton vonultunk végig, se a menet elejét, se a végét nem lehetett látni, és amikor szinte jeladásra – pedig s z a v a k b a n senki által nem jelezve – kerültek ki az ablakokba a nemzeti zászlók, mit zászlók: libegő rongyok, kendők, szőnyegek, – egy hang, elcsukló izgalommal azt kiabálta bennem: tudod-e mi az: Forradalom! A véletlen folytán a hídon a sógoromba botlottam bele; ő soha nem volt kommunista; én egy évtizeden át az voltam. Ezen a napon mindketten egyetértettünk: kinyílt a palack és ezt a szellemet már nem lehet visszaparancsolni. Mintha csak egy Petőfi költeményben élnénk: most a nép beszél. A kormánynak pedig parírozni kell.

A Bem szobor előtti tüntetés egy kezdődő forradalom minden jelét magán viselte. Teljes rendezetlenség. Több szónok is beszélt egyszerre, de szavukat csak a közelben állók hallják. Hogy is hallhatná más, amikor a hangszórót, azaz, hogy a „Dekorációs Nemzeti Vállalatot” senki sem rendelte ki előre. A Petőfi-kör autós hangszórója volt az egyetlen impozáns lárma ebben a zűrzavarban. De artikulált szavakat ebből sem lehetett kiérteni. A hangot, azt jól ismertem, sok közös óra emléke fűzött tulajdonosához. Kicsit kisszerűnek tartottam, hogy a kör titkára maga kiabálja rekedtre magát a hangszórós autóban.

Derék, öreg Bem! Ekkora tömeget talán még életében sem látott együtt, pedig három forradalom legnagyobb csatáit vezényelte... Tere ezúttal szűknek bizonyult: a közeli Margit hídon már megállt a forgalom, mert a tett helyére igyekvő fekete embersűrűség teljesen ellepte. (Érdekes, mi az ellenkező irányból jöttünk.) Végül is úrrá lesz a tömegen az a közös elhatározás, hogy mielőtt a forradalmat folytatnók, tágasabb térségre kell vonulnunk. A Kossuth tér éppen jó lesz: ott kívánságainkat mindjárt a kormánnyal is közölhetjük. Ó, igen, ekkor még ilyen kedélyes volt ez a később oly véressé pirosult nap. Mert tévedés, hogy a forradalom lényegében komor valami. A forradalom először is jókedvet csinál. Szájról-szájra dobja a tréfákat az egyik percről a másikra testvériesült nép.

De közös gondolatokat is szül a forradalom. Tény, hogy mire az emberáradat a közeli hidakon át odahömpölygött a parlament elé, már nagyjából egyféle jelmondatok úszkáltak a levegőben, a máskor oly korrekt tisztviselői utcákon, a dugig telt

ablakú házak fölött. A Kossuth téren aztán újabb meglepetés érte a különböző helyekről összeverődött embertömeget: De sokan vagyunk! Mert akkor már kétszázezren lehettünk. Diákok, munkások, a hivatalokból kitódult tisztviselők, járókelők, ifjancok és családapák. S még mindig dűlt a tömeg a betorkoló utcákból és préselte a beljebb állókat. Már lehült az idő, hiszen októbert írtunk, de olyan hőséget a szabadban még nyáron sem éreztem. S ilyen szorosra nyomva sem álltam még szabad téren. Itt volnánk hát.

Mi minden másképp alakult volna, ha ekkor, ezekben a sorsdöntő percekben valaki átgondolt irányt ad az eseményeknek! Egy államférfi. Aki meri a nép kívánságát magáévá tenni — de meri a túlbuzgalmat is lenyesegetni. Aki odaáll a szomszédos pártközpontban rémülten összetoborozott pártvezetőség elé és azt mondja: itt vagyok. Velem együtt ezt akarja a nép. Belém löjjetek, ha egyszer olyan nagyon lövős kedvetekben vagytok. De ha élni akartok, akkor inkább tegyetek ahogy a nép és az én szavam mondja. S ha ez a férfi aztán kiállhatott volna az erkélyre a nép elé és azt mondhatja: győztem, a maradiság félreállt, ettől a perctől kezdve hozzálátunk ahhoz az újhoz, amit most már minden magyar akar — nyert ügye lett volna. A tömeg azonban egyedül volt. Kétszázezredmagával egyedül.

Eleinte ezt nem is nagyon bánta, hiszen végre, először „mióta is?” szabadon kikiálthatta kívánságait. Még — a szónokok híján — az országház erkélyére felkeveredett színészeket is türelmesen hallgatta egy ideig, bár igazi sikert csak egy vers aratott, az amelyben a refrént a tömeg szavalja kórusban: a Talpra Magyar. Ezzel a verssel kezdődött 1848 forradalma is — akkor a szerző maga adta elő, első ízben, a két napja írott költeményt — vajon a folytatás is ahhoz fog hasonlítani? Vajon a gyűlés melyik résztvevője merte volna megjósolni, hogy ha dicsőségben nem is, de tragédiában a hasonlóság egészen Paskievics—Zsukovig fog menni?

Amikor Nagy Imre végre a tömeg elé állt, az órák óta csodát váró és csodásan együttmaradó kétszázezer már fáradt volt, de még nem reményét vesztett. De Nagy Imre üres kezekkel jött — és ez eldöntötte a forradalom sorsát. Üres kezekkel jött; mert Gerő Ernő vezérkarában kevesebb volt az állambölcssesség, mint 1848 bécsi kamarillájában. Az kinevezte a felelős magyar miniszteriumot — Gerőéknek nem volt szívük Nagy Imrét kinevezni,

csak akkor, amikor már késő volt. A Kossuth téren sötétedett, s mindenki érezte, mindenki el volt tökélve arra, hogy MA valaminek történnie kell. S minthogy ez a valami nem jött felülről, a nekilódult energiákat már semmi földi hatalom nem állíthatta meg abban, hogy a maguk útjait ki ne tapossák. A délutáni jókedvet elkeseredés váltotta fel. És az elkeseredés, sajnos, nem a legjobb tanácsadó.

Este tíz órakor, amikor Nagy Imre a Kossuth téri gyűlést végre feloszlatta (azt hitte, hogy feloszlatta) a pillanat tragikumára még nem volt nyilvánvaló. Csak a kielégületlenség érzése élt mindenkiben. Egy szikra kellett, hogy ez az egész pusztító lánggá csapjon. A szikrát megadták a rádiónál. Csoda-e, ha a pompás, vértelen nekiindulásból egy böszült indulattobzódás véres nyitánya lett?

A Kossuth térről elindulva még azt hittem: vértelen lesz a forradalmunk. A Rákóczi útra érve, amely felé, a Rádió-csata hírére meghallva, a legelszántabb csoportok vonultak, belémdöbbsent: lehet, hogy csak most kezdődik? Egy újság szerkesztősége felé vettem utam, ahol barátaim voltak, köztük a későbbi forradalmi kormány egyik államminisztere. Én még bizakodtam egy békés kibontakozásban — ők már a Gerő-beszéd és a Rádió-nál gázbombákig fejlődött csata lesújtó hatása alatt álltak. Ha lőni fognak, az ég irgalmazzon nekünk — mondotta a későbbi államférfi. Ebben a pillanatban egy eltorzult arcú ember rohant be a szobába.

— Maguk újságírók? — kérdezte — Hát akkor jöjjenek és nézzék meg az ÁVO munkájának első eredményeit! s mikor látta, hogy mindenki félrenéz, szinte sírva folytatta: Hát nem értik? Lőnek! Folyik a magyar vér! Az első halottakat most terítik ki a Szabad Nép épülete előtt!

Másodmagammal útrakerekedtünk, hogy az iszonyú látványt megnézzük. Még félórája sem múlt talán, hogy az épületbe beléptem — de mennyire megváltozott azóta az utca képe! A helytől, ahol voltunk, a Szabad Nép szerkesztősége békeidőben két perc. Most minden méter jóformán két perc volt. Felbolygatott méhkashoz hasonlítam a kint hömpölygő, sodródó, gyűlöletgörcsbe feszülő, harcra készülő tömeget? Nem, a hasonlat túl olcsó és túl gyenge.

Aki nem látott forradalmat, az nem tudja mi a forradalom. Amit a papírosok erről írnak, az oly távol esik a valóságtól! A forradalom mindenekelőtt: indulat. Mint, amikor egy ember válságos, váratlan pillanatban elveszti önuralmát, úgy hullik le forradalom idején a társadalomról mindaz a kötelék, ami eddig összetartotta. Ezek az emberek, akik most kint gomolyognak a Nagykörút és Rákóczi út sarkán, fél nappal ezelőtt még békés hivatalnokok, szelíd családanyák, kenyérgondokba belefásult munkások voltak, tudták, hogy van Törvény, Rend, Erő, melyhez nekik alkalmazkodniuk kell. Hol volt már ez a félnappal ezelőtti énjük ekkor! Kóválygó fejjel, lázas szemekkel, sokévi hétköznapi minden beidegzettségét félredobva hömpölygött az utcán a Tömeg. Már egyedeire is nehéz lett volna szépszóval hatni. Hát még együttes, szinte transzcendens erők által irányított, lökésszerű mozdulatára. A ráció ideje lejárt. A tettek órájába léptünk.

De a leghátborzongatóbb az volt, hogy ennek a Tömegnek nem volt központja. Impulzusok vezették ezt a tömeget, nem vezérek. Amikor a Szabad Nép elé értem, kiderült, hogy nem az épület előtt van a tetemre hívó ravatal. Bent az épületben; mert a rendszernek ezt a szellemi fellegvárát a tömeg akkor már elfoglalta. Az első emeleti ablakból hangszórók segítségével alkalmi szónokok beszéltek a néphez. De ki figyelt már akkor a szónokokra? Az éjben kísértetiesen világítottak a felfordított és felgyújtott pártautók, a tömeg pedig ki-beáramolva a széttört épületben kimeredt szemekkel nézte a tetemeiket. Ez erősebben hatott mint ezer prédikáció és tízezer politikai program.

*

Az éjfélutáni órákban már csoportok szerveződtek a város különböző pontjain. Honnét jöttek, kikből verődtek össze? Ki tudná ma már azt megmondani? A forradalom hozta össze őket. A rádió-csata. Az első elesettek látványa. Egy véres éjszaka minden borzalma és minden ítéletnap nagyszerűsége. Úgy, ahogyan voltak, az előző napi utcai – vagy munkaruhában. Táskájukat, ha volt, letették valahol; talán soha nem mentek érte. A fegyvereket akkor már osztogatták a teherautós ifjúnun-

kások. Járművet minden csoport maga rekvirált. Hogy mire készülnek, maguk sem tudták pontosan. De készen álltak a harcra, a végső leszámolásra. S amikor futótűzként járta be az éjjeli várost a hír, hogy Székesfehérvár felől jönnek az oroszok, már mindenki tudta mit kell tenni. A forradalom szabadságharcba toroklott.

Eredetileg megjelent a KULTÚRA c. Sao Paulo-i magyar folyóirat 1957/11–12. számában.